

Völgyesi Orsolya

Kazinczy és Zemplén vármegye nemesi társadalma az 1820-as évek közepén

József nádor 1801 júniusában a következő szavakkal ajánlotta az uralkodó jóindulatába a Munkácson raboskodó Kazinczy Ferencet, amikor a Martinovics-összeesküvés még fogságban lévő tagjainak megkegyelmezésére tett javaslatot: „Der erste ist Frantz Kazinczy aus dem Aba-Ujvarer Comitatus und einer sehr guten adeligen Familie gebürtig”¹ A Kazinczy család valóban ahhoz a *bene possessionat*nak nevezett köznemesi réteghez tartozott, amely a 18. századtól kezdve egyre nagyobb befolyással rendelkezett a nemesi vármegyék irányításában, s az országos politika alakításában is. Ezt jelzi, hogy ebből a rétegből került ki az 1790 és 1848 között az országgyűlési követek négyötöde. Legújabbban a Franciaországban élő történész, Kecskeméti Károly kutatásai nyomán vált hangsúlyossá az a megállapítás, hogy ez a mintegy ezer *bene possessionatus* család szoros rokoni kapcsolatban állt egymással, s az így kialakuló családi hálók átszöttek szinte az egész birtokos nemességet, gyakran átlépve a felekezeti különbségeket is, mint ahogy ez egyébként a Kazinczy család esetében is megfigyelhető, hiszen Kazinczy Ferenc és öccse, Miklós is katolikus házastársat választott magának.² Az Abaúj, Bihar, Ung, Szabolcs, Heves, Nógrád és Zemplén vármegyékben birtokos Kazinczyak rokonságban álltak többek között a Beöthy, Komáromy, Krajnik, Péchy, Ragályi, Szirmay és Szemere családokkal, amelyeknek tagjai komoly befolyással rendelkeztek Biharban, Borsodban, Abaújban és Zemplénben. Ugyanakkor Kazinczy Ferenc a Török Sophie-val való házassága révén több arisztokrata famíliával is rokoni összeköttetésbe került, így pl. a báró Vécsey család, amely Szatmár vármegyében játszott meghatározó szerepet.

A Kazinczyak pozíciója és kiterjedt kapcsolatrendszere tehát tökéletesen alkalmas volt arra, hogy megfelelő háttérrel biztosítson egy megyei szerepvállalásra készülő fiatalember számára. Kazinczy testvérei idővel éltek is a felkínált lehetőséggel: József Abaúj vármegyében viselt szolgabírói hivatalt, Dénes pedig Biharban lett főjegyző, majd másodalispán, sőt 1808-ban még országgyűlési követté is megválasztották. Kazinczy Ferenc előtt is nyitva állt tehát a megyei karrier lehetősége, sőt családja, mindenekelőtt édesanyja és nagybátyjai el is várták tőle, hogy valamelyik vármegyében kezdje meg közelebbi pályáját. Kazinczy hivatali pályafutása tehát ennek az elvárásnak a jegyében indult: 1784-ben Sáros vármegye táblabírájává, majd Abaúj és Zemplén aljegyzőjévé nevezték ki, hivatali tevékenységét végül aztán Abaújban kezdte meg, éppen abban az évben, amikor II. József a közigazgatásba rendeleti úton 1785. novemberi hatállyal kötelezővé tette a német nyelv használatát. Mivel sem az abaúji alispán Kelcz Antal, sem pedig a főjegyző nem tudott németül, Kazinczyra hárult az írásbeli ügyek intézése, mindemellett hozzákezdett a megyei levéltár rendezéséhez is. Figyelemre méltó ebben az összefüggésben, hogy mind Zemplén, mind Abaúj azon 20 vármegye közé tartozott, amely II. József nyelvrendelete

ellen tiltakozó felterjesztésében nem a latin visszahozatala, hanem a magyar hivatalossá tétele mellett érvelt.³

Bár Kelcz Antal és a Kazinczy által is nagyra becsült és politikai példaképének tekintett Vay József Szabolcs megyei alispán is a fiatalembert akarta maga mellé főjegyzőnek, sőt az abaúji kinevezés ténylegesen meg is történt, Kazinczy 1785-ben mégis a gróf Török Lajostól irányított kassai tankerület inspektori állását választotta. Döntéséről így írt *Pályám emlékezete* című munkájában: „Kelcz előmbe terjeszté, hogy ha őtet elhagyom, ő is el fog esni hívtalától, mert németül nem tud, s nem kap senkit akinek conceptusait vaktában aláírja, kívülem. Vay viszont, hogy ha a tudományi karhoz megyek által, bezárom magam előtt az utat a további emelkedésre, holott a főnótáriusságból mind az országglás, mind a törvénykezés útjain előhaladhatok. Szántam Kelczet, s lángoltam Vayhoz csatlalni, s tanácsát igen bölcsnek találtam; de Török Lajos alatt állhatni, de elvonattatni a kedvetlentől ahhoz, ami nekem mindennél kedvesebb volt; minden vallásbeli honfiak nevelésére hathatni, s oly kiterjedésű megyében, mint amely reám várt, s Szepes, Sáros, Zemplény, Ungvár, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Heves vármegyékből állott, s a Jász és Kis-Kún kerületekből: – az a kinézés oly kedves, oly csalogató vala, hogy annál én kedvezőbbet álmodni sem tudtam.”⁴ Egy 1806-os levelében ezt a választását Kazinczy már határozottan politikai okokra vezette vissza, nevezetesen II. Józsefnek a magyar alkotmányosság alapjait képező megyerendszer felszámolását célzó törekvéseire.⁵

Kazinczy az ezt követő évtizedekben nem viselt vármegyei hivatalt, mégis részt vett a megyei közéletben, az 1790-es években több alkalommal is megfordult az abaúji és bihari közgyűléseken, s ott a sajtószabadság ügyében fel is szólalt, a fogságból való szabadulása után pedig először Biharban, majd Zemplénben kapcsolódott be a vármegye életébe. Biharban 1804-ben pl. a népesség-összeírásban segédkezett. Ide kötötte őt a Bossányi-rokonság, valamint testvérei: a vármegyei tisztikarban meghatározó szerepet játszó Kazinczy Dénes, vagy az Álmosdon élő Péchy Sándorné, Kazinczy Zsuzsanna. Zemplén vármegye, amelynek központja, Sátoraljaújhely mindössze egy órányira feküdt Széphalomtól, a 18. század végén 6300 négyzetkilométer területével a tizenegyedik, 210 ezer fős lakosságával pedig a tizedik helyen állt az ország megyéi között. A felekezeti megoszlást tekintve a megye lakóinak döntő többsége protestáns volt, erős kuruc hagyományokkal rendelkezett, s mind az 1790-es, mind az 1822–23-as megyei mozgalmakban meghatározó szerepet játszott az ország törvényhatóságai között. A Zemplén megyei nemesség tagozódásáról, jövedelmi viszonyairól nem utolsó sorban a szerencsés forradottságok miatt – hiszen más megyéktől eltérően itt fennmaradt a II. József-féle nemesi összeírás –, ifjabb Barta János és Erdmann Gyula kutatásai alapján viszonylag pontos képpel rendelkezünk.⁶ A 18–19. század fordulóján a megyében lakó 4928 nemes férfi közül körülbelül 2500 fő semmiféle nemesi jellegű jövedelemmel nem rendelkezett, a törpebirtokosok száma pedig megközelítette a 30%-ot. Ez a két kategória tehát a zempléni nemesség négyötödét tette ki. Kazinczy Ferenc nagybátyja, András 301 katasztrális holdat tudhatott magáénak, ezzel a birtokkal a megye jómódú középbirtokosai közé számított, ezzel szemben Kazinczy édesanyjának, Bossányi Zsuzsannának mindössze 31 katasztrális holdja volt Zemplénben, igaz, birtokainak nagyobb része a megye határain kívül helyezkedett el. A Kazinczy család több tagja is fontos szerepet játszott a zempléni politikai életben Kazinczy Ferenc egyik nagybátyja, Péter korábban a megye másodalis-

1 tudomány és társadalom

pánja volt, másik nagybátyja, András pedig kétszer is képviselte Zemplént az országgyűlésen az 1790-es években.

Kazinczy Ferenc Zemplén megyei tevékenysége sajátos módon kapcsolódott a törvényhatóság adminisztrációjához: Dókus László főügyésszel és Fekete Károly aljegyzővel együtt 1815-ben kérték fel a Zemplén vármegyei levéltár rendezésére. Kazinczy kisebb megszakításokkal összesen tizenhat és fél évet töltött el ezzel a munkával: huszonegy foliókötetbe gyűjtötte a történeti forrásokat, elkülönítve azokat a jogi, politikai és egyéb vonatkozású hivatalos iratoktól. 1826-ban egyik unokaöccsének aljegyzővé történt kinevezésekor Kazinczy a következőket írta az egyébként gyakran fárasztó megbízatásról: „Keresni kell a' munkát, és úgy nézni, mint örömet, mert abból tanul az ifjú ember, még inkább mint az öreg. Miért nem juta nekem az Archivum revisiója ifjabb esztendeimben! Melly gyönyörűség úgy ismerni a' múlt időket, mint historiai tanulásaim után én ismerem most.”⁷ Kazinczy tehát nem egyszerűen elvégzendő feladatnak, hanem történeti ismereteit elmélyítő kutatómunkának tekintette a felkérést, amely egyébként komoly áldozatot kívánt a családtól, mindenekelőtt Török Sophie-tól, hiszen az asszony Kazinczy távollétében egyedül intézte a család ügyeit és a gazdaság irányítását is.⁸ Kazinczy 1825 októberében arról számolt be Kis Jánosnak, hogy február közepe óta csaknem folyamatosan Sátoraljaújhelyen tartózkodik, s a vármegye felkérésére rendszerezi a különböző tematikájú iratokat. Egy korábbi levelében pedig Guzmics Izidort tájékoztatta arról, hogy néhány hónap alatt több mint tízezer per anyagát tekintette át, s különös érdeklődést keltettek benne az 1552 és 1777 közötti időszakból származó büntető perek, s a korabeli ítélezési gyakorlat.

Az 1820-as évek elején, az itáliai mozgalmak leverése után az 1812 óta az országgyűlés megkerülésével kormányzó I. Ferenc egymást követően két rendeletet adott ki, amelyek országos felháborodást váltottak ki, s a vármegyék általános, ám különböző intenzitású ellenállásához vezettek. Az 1821 áprilisában kibocsátott uralkodói pátens az 1813-ban és 1815-ben kiállítani rendelt újoncmennyiség hátralévő részének a besorozását rendelte el, a másik, 1822 augusztusában kiadott rendelet a legutóbbi országgyűlésen megszavazott hadiadónak váltópénz helyett ezüstpénzben történő beszedését írta elő, ami gyakorlatilag az adó két és félszeres megemelését jelentette. S bár az első körben szinte valamennyi vármegye tiltakozott, a nyílt ellenállást csak egy kisebbség vállalta. Az egykorúan készült kimutatás szerint összesen hét vármegye – Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Veszprém, Zala és Zemplén – tagadta meg mindkét rendelet végrehajtását, négy vármegye pedig (Varasd, Vas, Ung és Komárom) az egyik teljesítését utasította el még 1822 végén is, ezekbe a megyékbe tehát nemcsak királyi biztost kellett kiküldeni, de kényszerítő eszközöket is kellett alkalmazni.⁹

Kazinczy az 1820-as évek elején élénk figyelemmel kísérte a kibontakozó megyei ellenállás eseményeit, s azt is tudjuk, a hozzá beérkező híreket rendszeresen lejegyezte, a fontosnak ítélt információkat pedig továbbadta levelezőtársainak, mindenekelőtt gróf Dessewffy Józsefnek, Guzmics Izidornak, az erdélyi Gubernium tanácsosának, Cserey Miklósnak, s az ugyancsak Erdélyben élő gróf Gyulay Karolinának. Jól megrajzolható tehát azoknak a köre, akikkel Kazinczy politikai természetű ügyekről levelezett. A korabeli nyilvánosság keretei között pedig ennek különös jelentősége volt, hiszen a sajtó nem adhatott hírt a politikai történésekről, s az információáramlást az is nehezítette, hogy a kormányzat a vármegyék egymás közti hivatalos levelezését is igyekezett korlátozni. Az

1823 májusára kialakult helyzetről Kazinczy a következőket írta Cserey Miklósnak, aki az iránt érdeklődött, hány megye tagadta meg az egyik, és hány a másik rendelet végrehajtását: „Kérdéseidre még most nem felelhetek. Mi sem tudjuk igazán. El vagyunk tiltva a' hivatalos Correspondenciákról, 's így csak privatus híreket vehetünk, azok pedig bizonytalanok, egymással ellenkezők, bővebb, újabb tudósításokat kívánók. Annyit írhatok, hogy Zemplény, Nógrád, Veszprém, Bars, Trencsin a' katonai szorítást várhatják, de még ki nem állották.”¹⁰ Kazinczy több levelében is utalt arra, hogy tisztában van azzal: személyét folyamatosan megfigyelik, s a leveleiben megfogalmazott politikai természetű kijelentéseit is ellenőrizhetik, s adott esetben fel is használhatják ellene. Éppen ezért feltételezhetjük: leveleiben is alapvetően úgy fogalmazott, hogy azok illetéktelen kezekbe kerülve se okozzanak kellemetlenséget vagy még súlyosabb következményeket. Néhol egyértelművé is tette: nem írhatja le mindazt, amit egy-egy esemény kapcsán gondol. Ugyanakkor a Kazinczy által kialakított retorikai szerep mindvégig az őszinteség érzetét igyekezett kialakítani és fenntartani a levelezőpartnerekben. Ezzel összefüggésben politikai magatartásáról s nézeteiről a következőképpen írt Cserey Miklósnak: „Édes barátom, Én 67dik esztendőmet Octób. 27d. rekesztem be, 's 7 elő gyermek atyja vagyok. Látom a' gazságokat, 's nem volnék e vak, ha nem látnám, hogy sok istentelen ember tart szemmel. Azt hiszem tehát, hogy nem bánhatok okosabban, mintha semmi titkot nem tartok. Active magamat semmibe nem avatom, hogy pedig passive (hallva a' mi történik) részt veszek, az még soha véteteknek nem vétetett, sem soha nem fog. Az a' sok becsületes fizetett vizsla találjon rést rajtam, ha tud. Kimondom nekik, hogy én Democrata vagyok, de csak ideában, 's azt is bolondnak tartom, a' ki nem az. De azt is minden tudhatja, hogy tüzesebb pártfogója Constitúciónknak nincs mint én vagyok. Ezt a' tiszteletes, nyolczszáz esztendő, bennünket boldogító épületet nem meggyengíteni kell, hanem megerősíteni. [...] Ne forgassuk-fel a' mi jó; mert úgy sem régi jó, sem új jó nem lesz. Az én hitem és valásom ebben áll, és mindég ebben állott, 's úgy hiszem, hogy utolsó lehelletemig ebben fog állani.”¹¹ Kazinczy persze azt is jól tudta – már csak korábbi tapasztalataiból is –, hogy nemcsak a cselekvő politizálás vagy a vélemény-nyilvánítás lehet veszélyes, de bizonyos információk átadása is, ennek ellenére nem egyszer lemásolta és elküldte levelezőtársainak azokat a dokumentumokat, megyei körleveleket, feliratokat, amelyek a politikai elit számára meghatározó jelentőséggel bírtak, s jól kifejezték, s egyben befolyásolták is a közvélemény hangulatát.

Jól látszik, hogy Kazinczynak a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárban őrzött, a megyei ellenállásra vonatkozó feljegyzései nyersanyagként szolgáltak az elküldött levelekhez.¹² Tartalmi szempontból általában nincsenek jelentős eltérések az ugyanarról az eseményről szóló, de különböző személyekhez intézett levelekben, Kazinczy írásai mégsem egyformák, jól illusztrálják ezt az 1823 tavaszán keletkezett, a királyi biztosok tevékenységéről szóló beszámoló. Kazinczy erdélyi ismerőseinek, Cserey Miklósnak és báró Wesselényi Miklósnak írt leveleiben a legrészletesebben báró Eötvös Ignác tevékenységét dokumentálta.¹³ Eötvös mint Abauj főispánja, Hont vármegye főispáni helytartója miután saját megyéit lecsendesítette, Nyitrát próbálta jobb belátásra bírni, itt került sor először 1823 márciusában katonai erő alkalmazására. A kortársak fordulópontként értelmezték a Nyitrában történeteket. Bars vármegye pl. a következőket írta a királynéhoz címzett feliratában: „Nyitra Vármegyének legújabb történetei új Epochát kezdenek hazánk' Annálsaiban.”¹⁴ Kazinczy leveleiben nemcsak az ellenőrizhető tényeket közvetítette, de

1 tudomány és társadalom

megosztotta a szállongó híreket, az anekdotákat és persze saját véleményét is. Mikor Kazinczy Eötvös Ignác trencsényi tevékenységéről írt, Wesselényi Miklósnak azt is megemlégette, a megyében Eötvöst Caraffának és báró Tetvesnek nevezték, majd mindehhez hozzáfűzte: tudja, nem méltó, hogy ilyen dolgokat is megemlítsen, de elhatározta, mindent megír, amiről csak hall. Kazinczy azt is feljegyezte, a közvélemény a legellenségesebben Eötvös Ignáchoz viszonyult, hiszen róla terjedt el az, hogy örömmel végezte feladatát, a többiek viszont, miután hiába kérték felmentésüket, híven, de fájdalommal teljesítették az uralkodói parancsot. Ugyanakkor Kazinczy azt is rögzítette, hogy a Dunántúlon a Zala megyébe kinevezett királyi biztos, Amadé Antal váltott ki olyan ellenszenvet, mint amelyet báró Eötvös Ignác a felső-magyarországi vármegyékben.¹⁵ Kazinczy két változatban is lejegyezte Amadéról, hogy mikor Zala megye alispánját, Hertelendy Györgyöt felkereste, és csak annak feleségét találta otthon, megpróbálta az asszonyt meggyőzni, vegye rá férjét, hogy az uralkodói parancsot teljesítse. Az alispán felesége azonban azt válaszolta: „Készebb vagyok azt nézni, hogy gyermekeim házról házra koldúljanak kenyeret, mint-hogy férjem magát, engem 's gyermekeit a' haza árulás vétkével piszkolja be.”¹⁶ Kazinczy Zemplénben személyesen is részt vett a megye ellenállását megtörni kívánó közgyűléseken, így a zempléni eseményekről már közvetlen benyomásai alapján tájékoztathatta levelezőtársait.

Az 1823. május 21-i zempléni közgyűlésről Kazinczy Cserey Miklósnak és saját testvérének, Kazinczy Klárának számolt be, hűgát azonban külön is megkérte, a levelet a családtagokon, elsősorban unokaöccsén kívül senkinek ne mutassa meg, s főként ne engedje azt lemásolni. Kazinczy beszámolója szerint a közgyűlés felemelő és méltóságteljes volt, annak ellenére, hogy Zemplén vármegye az időközben királyi biztossá kinevezett Malonyay János főispáni helytartó felszólítása dacára sem volt hajlandó a törvénytelennek tartott rendeletek végrehajtására. A felszólalók nyugodt, ám határozott hangon szóltak, különösen pedig Szemere István, az első alispán, akiről Kazinczy így írt: „Hosszan beszélt, de erőltetett hang, erőltetett tűz nélkül. Sirt sok ember. Én széket nem kapék; későn jöttem, 's a' hátulsó ablak mellett fogtam széket, mert a' hang a' bolthajtáson olly tisztán jut el oda, mintha a' táblánál ülne az ember.”¹⁷ Az ülés végén a tisztikar gróf Desseffy József felszólítására egységesen kijelentette: a törvénytelen rendeletek kérdésben magukat a statusoktól, azaz a rendektől soha el nem szakasztják, hiszen a megye nemesi közösségének ők is részei, azzal egy testet alkotnak, s tőle függenek. „Barátom, szeretném ha Fejedelmünk láthatta volna mint bánánk Administratorunkkal, mint Szemerével. A' melly Nép így szereti Előljárójit, arról nem lehet egyebet feltenni mint azt, hogy Fejedelmét is szentül szereti. [...] Nyolcz Vármegyéből valának itt Vendégek a' Gyűlésen. Mindnyájan tisztelettel eltele mentek-el, 's látták, hirdették, hogy Zempl.-nek olly fiai vagynak mint a' millyen a' bora.” – írta Kazinczy Cserey Miklósnak.¹⁸

Bár Kazinczy nem ismertette a közgyűlésen elhangzott beszédek tartalmát, fennmaradt Lónyay Pál táblabíró május 21-i felszólalásának a lejegyzése. Ebben Lónyay egy, az irodalmi művekből is már jól ismert toposzt elevenített fel: a kialakult helyzetért az uralkodót megtévesztő gonosz tanácsosokat tette felelőssé, s egyúttal kijelentette, a nemzetet nem az újítás vágya vezeti, mindössze a már egyszer elnyert és az idő által is megerősített alkotmányos szabadságát szeretné megőrizni.¹⁹ Hasonlóképpen érvelt Bars vármegye is az uralkodónak küldött május 2-ai feliratában: az újítók gonosz pártját nem külföldön kell keresni, hanem a királyi trón közelében, mégpedig az uralkodó és

az alattvalók közötti kölcsönös bizalmat gyöngítő tanácsosok körében.²⁰ Kazinczy pedig a korabeli politikai közbeszéddel összhangban úgy vélte, azok az igazi karbonárik, akik a nemzetben az uralkodó iránt bizalmatlanságot keltenek. Minderről 1823 májusában Cserey Miklósnak és báró Wesselényi Miklósnak is kifejtette nézeteit, ez utóbbinak a következőket írta: „Épen tegnap volt kezemben az a' Beszéde a' Császárnak, mellyel 1805. a' Nemzetnek ajánlotta házanépét és az örököst. Miért nincs az a' lélek még most is! Annyira jutánk, hogy a' Hormayr Archivjában Berzeviczy Gergely ezt a' tanítást hirdeti: A' nagy Fejedelem mindég felforgatja a' törvényeket, és az neki kötelessége; Gustermann pedig az Ungrisches Staatsrechtben ezt írja: Magyar-Ország rein monarchisch. Szegény ember, nem tudja, hogy Urunk 's az Atyja, 's nagyanyja 's fel Szent Istvánig nyolcz százakon végig mindég dietáztak, ' s a' két vastag Kötet Corpus Jurist soha sem látta, felőle soha semmit nem hallott. Csudálhatni e osztán, ha a' Magyar megszeppen, 's félti törvényes lételét? Az illy firkálók mind a' Népek ellenségei, mind a' Királyi hatalomnak; ezek az igazi Carbonárik.”²¹ Csaknem egy évvel később aztán Guzmics Izidor közvetítette Kazinczynak a Győr környékén terjedő híreket, melyek szerint Zemplén idegen befolyásra, a karbonári mozgalom hatására cselekszik. Kazinczy természetesen határozottan cáfolta ezt a vélekedést, „Mese az, hogy nálunk is vannak társai a' külföldi czimborának, és gonosz czéllal hintegetett vád; mese volt, a' mint ugyan hiszem, 1794ben is.”²² Desseffy Józsefnek pedig ugyanerre reagálva ki is fejtette: Zemplénben mindössze azt kívánják, ami a törvényekben van, noha nem tagadják, szeretnék, ha az országgyűlés napirendre tűzné az 1790-es rendszeres bizottsági munkálatokat, s a király és a nemzet közösen határozná meg, mi az, amit a közjó kíván.²³ Kazinczy levelezése is közvetíti tehát a korabeli politikai diskurzus állandó elemeit: az uralkodót megtevesztő, s az alkotmányt felforgató rossz tanácsadók toposzát egyfelől, az európai mozgalmakat követő veszélyes újítók fenyegető rémét másfelől. Az ellenállást kifejtő vármegyék politikai elitje nyilvánvalóan e két szélsőség között az alkotmányos rend védelmezőjeként határozta meg önmagát. Maga Kazinczy – abból kiindulva, hogy a világot az egyensúly törvénye igazgatja („valamint a' természetben, úgy a' lelki világban is minden dolog per leges aequilibrii áll”) – úgy vélte, a nép szabadságáért úgy kell küzdeni, hogy az „horizontális lineában” álljon a királyi hatalommal és ne diagonálisban.²⁴ Máshol az uralkodó és az országgyűlés viszonyát, a magyar törvényhozás (a legislatio) szerkezetét úgy írta le, mint egy kétkarú mérleget (itt egyébként a hércz kifejezést használta, s megadta hozzá a latin és német terminust: a lanx, illetve a die Waage szót), amely fenntartja a közboldogság egyensúlyát (aequilibriumát), úgy, hogy a két rész, a „két szilke” egymással nem ellenséges viszonyban áll, hanem egymást kiegyenlítve hat. Ebből a szempontból pedig Mária Terézia uralkodását tekintette mértékadónak.²⁵ Kazinczy egyébként több alkalommal is utalt Anton Wilhelm Gustermann-nak az 1810-es évek második felében megjelent *Ungerisches Staatsrecht* c. munkájára, s az abban megfogalmazottakkal szemben a rendi dualizmus modelljét próbálta körülírni fejtegetéseiben, tágabb összefüggésekben pedig ahhoz a vitához csatlakozott, amely Gustermann korábbi, 1811-ben megjelent kétkötetes munkája nyomán a rendi nyilvánosság fórumain, mindenekelett az országgyűlésen is kibontakozott, s a magyar alkotmány értelmezése körül folyt. Ez a vita az 1822-ben kirobbanó megyei ellenállás idején már aktuálpolitikai tételt is bírt, hiszen az uralkodó és a rendek közötti hatalom-megosztásról, illetve annak megkérdőjelezéséről szólt.

1 tudomány és társadalom

Miután az uralkodó Malonyay Jánost, a megye főispáni helytartóját saját kérésére felmentette a királyi biztosi megbízatás alól, Lónyay Gábort, Ung vármegye főispánját és Bereg vármegye adminisztrátorát nevezte ki a helyére. A választás azért esett Lónyayra, mert kormánykörökben úgy vélték, mint a megye egykori tisztségviselője – 1799-től főügyész, 1804-től pedig első alispán volt –, s jelenleg a tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, képes lesz a protestáns többségű megyét lecsendesíteni, s az uralkodói akaratot érvényesíteni. Kazinczy szerint azonban Lónyay: „Július’ első napjaiban Bécsbe mene-fel, esedezni, hogy ez a’ Biztosság adassék másnak; érzette, hogy az neki kedvetlenségeket hoz. Puky István előtalálá Szerencs és Gesztely közt, ’s kérte, hogy azt rázza-le magáról, ’s előhozá neki példáulú Bátor Eötvös Ignácot, kinek spanyol juhait hetven ölnyi hosszasságú istálójával és csűrével elégettettek, ’s azzal ijesztette, hogy a’ megbosszantott haza gyermekein is vindicálni fogja a’ tettet, hogy valamely Nemes a’ híd alól is rá löhet. – Lónyai felment Bécsbe, ’s kérte a’ Felséget, hogy ez bizattassék másra, ő Zemplényi Vice-Ispány volt, Zemplényi birtokos, itt neki sok rokonai vannak; általja őket megbántani, de kérése sikertelen volt.”²⁶ Kazinczy azonban rögzítette azt a véleményt is, amely szerint Lónyay kérése nem volt őszinte, s a feladat teljesítésétől újabb rangot és címet remélt maga és családja számára. Lónyay Gábor végül is tudomásul véve a megmásíthatatlan uralkodói döntést, 1823. augusztus 18-ára hívta össze a közgyűlést, ahol is a rendeket engedelmességre felszólító királyi parancsolatot kellett volna kihirdetnie. Kazinczy levelezéséből látható, hogy Eötvös Ignác kivételével csaknem valamennyi királyi biztos esetében felmerült az a megalapozott vagy éppen minden alapot nélkülöző feltételezés, hogy azok igyekeztek megszabadulni a hálátlan feladattól, mivel nem akartak katonai erővel fellépni saját polgártársaik ellen, vagy csak egyszerűen félték a közvélemény haragjától és megvetésétől.

Az augusztusi megyegyűlés – mint látni fogjuk – a május 21-i közgyűlés ellenpárjaként jelenik meg Kazinczy elbeszélésében. Kazinczy Guzmics Izidornak bővebben, Döbrentei Gábornak szűkszavúbban számolt be a történetekről, kéziratban lévő kommentárjai azonban igen részletesen mutatják be azt a három napot, amelyet Lónyay Gábor Zemplénben töltött. Kazinczynak az eseményekhez fűzött magyarázataiból jól érzékelhetők azok a gesztusok, amelyekkel a vármegye kinyilvánította a királyi biztosként fellépő Lónyay iránti ellenszenvét és elutasítását. Az augusztus 16-án megérkező királyi biztost senki sem fogadta, csupán az első alispán, Szemere István kereste fel szobájában az érkezőt. Lónyay a következő napra ebédre hívta a tisztségviselőket, akik elfogadták a meghívást, mondván ekkor még nem királyi biztosi minőségében lép fel. A katolikusok azonban – Kazinczy feljegyzése szerint – elterjesztették: a protestánsok engedni fognak a református Lónyaynak, s az első alispánt is megvádolták azzal, hogy bizonyára nem fog olyan határozottan az alkotmány védelmében fellépni, mint korábban a katolikus Malonyay Jánossal szemben. Az ily módon megvádolt Szemere már másnap igyekezett demonstratív módon meggyőzni a közvéleményt arról, hogy továbbra is megmarad eddigi álláspontja mellett: „Midőn kijövének a’ templomból, a’ kormányra temett Szemere egy lineában ment ugyan Lónyaival, de magát Lónyaitól minél távolabbra félre vonván, hogy a’ Nép lássa, ha ő Lónyaihoz hajlik e. A’ ragyogó Lónyai gráziául vette, hogy én el nem vontam tőle magamat, mint Szemere. Kicsiny volt mellettem, és tele nyájasságokkal.”²⁷

Magáról a közgyűlésről szólva Kazinczy elmondta, a megyeházán hatalmas tömeg gyűlt össze, úgyhogy ő maga csak az udvarra nyíló ablaknál kapott helyet. Mivel a királyi biztos

ünnepélyes meghívása elmaradt, Lónyay egy idő elteltével kénytelen volt hívatlanul az ülésterembe lépni. E drámai pillanatról Kazinczy a következőket írta: „Azon pillantatban, hogy a' palotába belépett: ezer száj ordítá felé ezeket: Hazá-áruló! gazember! hunczfut! Caraffa, Ötvös! 's a' sikoltás annyira elsiketíté fülemet, hogy csak homályosan hallhatám a' vad sikoltozást. Lónyay reszketve, sápadtan, félve ment a' bársony szék felé. – Báró Wesselényi Miklós, a' Miklós és Cserei Heléna fija, háttal ült a' jövő Lónyai felé a' Mágna-sok' sora mellett; 's midőn Lónyai a' W. széke mellett akara a' bársony szék felé menni, W. mintha neki utat nyitna balra rántá székét, mellyről fel nem költ, 's a' mint Lónyai a' szék jobbjá mellett nyilt útnak tartá, W. mintha rosszul tette volna előbbi félre rándulását, székét jobbra rántotta, 's ismét elrekesztette útját. Lónyai végre a' bársony székhez közelíté. Szemere helyt csinála neki, de fel nem kelve székéről, 's az üresen-álló bársony széket, ülve, jobbjával a' táblához vonta. De itt Lónyai László, a' Consil[iarius] és Bereghi Vice-Ispán' fija 's Bónis Sámuel veje, talpon állva útjába költ Lónyainak, 's ezt kiáltotta neki: Ide az Urat nem eresztem – Lónyai Gábor ezt mondá neki: „Eressz, Laci!” – Nem; felele ez. – Lónyai Gábor eloszlatá a' Gyűlést, 's ment elsápadva mint a' holt, 's reszketve minden tetemiben. – A' Caraffa, Ötves, hunczfut nevezetek kísérek.”²⁸ A hőség, a fülsiketítő zaj, a gyűlölet megnyilvánulásai, s legfőképp az, ahogy Kazinczy saját helyzetét a Döbrenteinek írt levélben megjeleníti: „Én a' hátulso ablak mellett téteték-le széket magamnak, félvén a' hőségtől és összenyommasztástól.” illetve: a „Képzelheted azoknak érzését, a' kik csendben ültek”²⁹ megjegyzések egyértelműen jelzik Kazinczy távolságtartását az efféle tömegjelenetektől, és idegenkedését a féktelen érzelmi kitörésektől. Továbbá itt ragadható meg igazán, hogy miért is nevezhetjük az augusztus 18-i közgyűlés leírását a május 21-i ellenpárjának: Kazinczy mindkét esetben csak a hátsó ablaknál kapott helyet, az első alkalommal azonban a beszédeket tisztán lehetett hallani, a hangulat méltóságteljes és emelkedett volt, második alkalommal azonban a láрма csaknem megsüketítette az események szemlélőit, s a királyi biztos emberi méltósága, függetlenül politikai szerepvállalásának megítélésétől, mégiscsak sérelmet szenvedett.³⁰ Lónyay megpróbáltatásai azonban az ülés befejeztével sem értek véget, hiszen az általa adott ebéden senki nem jelent meg, úgyhogy az érintetlenül maradt ebédet végül átküldte az ispotályba, a királyi biztos pedig késő este elhagyta a vármegyét. Ezzel a gesztussal a Max Weber-i viselkedésszociológiai rendiség egyik fontos ismérvét, a kommenzalitást,³¹ azaz az egy asztalnál való étkezést tagadták meg Zemplénben Lónyaytól, csakúgy, mint korábban báró Eötvös Ignáctól, aki – Kazinczy feljegyzése szerint – a trencsényi főispánnál, gróf Illésházy Istvánnál akarta tiszteletét tenni, ám a főispán, azt üzente, nem lesz otthon. Eötvös azonban később megtudta, a kérdéses időpontban Illésházytól számos vendég gyűlt össze. Ugyanígy járt egyébként Galgócson is, amikor gróf Erdődy Józsefet, Nyitra vármegye főispánját akarta felkeresni. Amikor pedig Eötvös Ignác Nyitrában előzetes tanácskozássra hívta a tekintélyesebb táblabírákat, a vármegye az egy és ugyanazon nemesség elve alapján, a történeti-jogi rendiségben gyökerező érvrendszer talaján állva tagadta meg a királyi biztossal való együttműködést.

Kazinczyt erősen foglalkoztatta Lónyay összetett és ellentmondásos személyisége. A Vay József halála után a sárospataki kollégiumi főgondnoki tisztébe lépő Lónyay felkészültségéről, az oktatásügyben szerzett ismereteiről Kazinczy 1822-ben még elismerően írt, bár az egyébként katolikus Dessewffy József már akkor kritikával illette Lónyay főkurátori tevékenységét és személyiségét: „A' nemzetesülésben hátra, a' többiben előre lépteté

1 tudomány és társadalom

Lónyay a ' tanító-nevelés' dolgát." – írta levelében.³² Kazinczy is jól látta az egyébként tehetséges és jó adottságokkal rendelkező Lónyay jellembeli fogvatkozásait, olykor érdes, sőt kíméletlen modorát és elbizakodottságát. Úgy vélte: Lónyay saját karrierjét a Prónay Piroskával kötött házassággal alapozta meg, ám a vagyon és kapcsolatok által elnyert pozíciók, a gyors emelkedés végül is megszárdították a fiatalembert. „Hiu volt, látta mint emelkednek a' rosszak, 's a' gaz idők eltántorították” – írta Kazinczy Guzmics Izidornak.³³ Levelezéséből kiderül az is, hogy Lónyay szerette volna elnyerni Kazinczy barátságát, de ő sohasem tudta megszeretni. Lónyayt királyi biztossá történt kinevezése viszont éppen akkor érte, mikor az általa viselt valamennyi hivatalról le kívánt mondani, s vejével, Lónyay Jánossal be akarta utazni Európát: Londont, Párizst és Rómát. Az augusztus 18-i események s annak következményei Kazinczy szerint mindenképpen hozzájárultak a következő évben bekövetkezett korai halálához. Cserey Miklóshoz írt levelében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Szánja e Zemplény Lónyait?” – kérdé tőlem egy tüzes Úr utazásom alatt egy helytt, 's azt várta, hogy szidni fogom. „Most igen”, felelém. – Az elborzada feleleltemre, 's nem tudá megfogni, hogy lehet valaki a' ki Lónyait szánhatja. – Láttam hogy haszontalan vala szavam, 's abba hagyám. Hány embert látunk, a' kinek jó oldala is van és bal is; hányat, a' ki maga jó, tegnap nem volt jó, 's holnap ismét rossz lesz; hányat a' ki Természet által is jóvá van csinálva, de elveszti magát a' szövvények közt, 's hány azért rossz, mert rossz dologgal bajlódik. Nem szeretem ha lángfők ítélkél, ki a' jó, ki a' rossz; ítéletek többére igazságtalan.”³⁴ Kazinczy levelezésében Lónyay személyes sorsa 1823-ban egyértelműen összefonódott a Zemplén megyei ellenállás eseményeivel, s a királyi biztosi felhatalmazással a megyébe érkező 46 éves férfi sorsa a levelek tükrében sajátos értelmezést nyert. Jót és rosszat ötvöző jellemét Kazinczy több alkalommal is a görög Alkibiádészhoz hasonlította, akinek alakjához a megnyerő külső és a hazaárulás toposza egyaránt hozzátapadt.³⁵ Múskor Brutus és Caesar viszonyán keresztül igyekezett megvilágítani Lónyayhoz való viszonyát: Brutus is talált jót Caesarban, szerette is őt, mégis megölte. Kazinczy egyébként Dessewffynek írt levelében azt is feljegyezte: a Lónyay emlékére tartott istentiszteleten két fia minden megrendültség nélkül vett részt, vején azonban többször is a megindulás jelei látszottak.³⁶ Kazinczy mindezek mellett elvállalta, hogy a *Magyar Kurír*ba megírja Lónyay nekrológját, amelyet a konkrét politikai szituáció ábrázolása nélkül, de mégis mindenki számára érthetően azzal zárt le: „Az idő, a' legbiztosabb tanúja 's bírása az emberi dolgoknak, legyen az ő érdemeinek is igazságos bizonyosága.”³⁷ Kazinczy árnyalt megközelítése azonban korántsem egyezett a közvélemény ítéletével, sokan ugyanis Isten büntetéseként fogták fel Lónyay Gábor elhunytát, Eötvös Ignác juhainak elpusztulást és Amadé Antal fiának tragikus halálát. Ez a vélekedés pedig oly annyira erős volt, hogy az 1825-ös országgyűlés elején több követ, így a Zemplén megyei gróf Schmiddeg Ferenc és a Sopron megyei Nagy Pál is ebben az értelemben szólt.³⁸

Már az 1820-as évek e rövid szakaszának áttekintése után érzékelhető: Kazinczynak bármennyire is természetes közege volt a vármegyei politika, az egyes események és személyek megítélésében sajátos szempontjai voltak. Minden szituációban, így a kielezett politikai helyzetekben is mindenekeelőtt az érdekelte, hogyan viselkedik az egyes ember, hogyan sikerül személyiségének integritását megőriznie, vagy éppen hogyan vall kudarcot ebbéli törekvéseiben. Ezért is lehetett a megyei ellenállás időszakának egyik központi alakja Kazinczy levelezésében a közvélemény és az utókor által is elítélt Lónyay Gábor.

Könnyen belátható tehát, hogy Kazinczynak a megyei és országos ügyeket érintő megnyilatkozásai, kiterjedt levelezése nem pusztán a már ismert politikatörténeti kontextus illusztrációjára szolgálnak, hanem egy átmenetinek tartott korszak új szempontú történeti megközelítésének és értelmezésének a lehetőségét is magukban hordozzák.

Jegyzetek

- ¹ József nádor iratai (kiadta és magyarázatokkal kísérte: Domanovszky Sándor), I. kötet, 1792–1804, Budapest, 1925. 391. o.
- ² Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848, Budapest, 2008. 300-309. o.
- ³ Soós István: II. József nyelvrendelete és a „hivatalos” Magyarország. In: Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből (szerk.: Bíró Ferenc), Budapest, 2005. 293-296. o.
- ⁴ Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. In: Kazinczy Ferenc: Versek, műfordítások, szép-próza, tanulmányok (sajtó alá rendezte: Szauder Mária), Budapest, 1979. 270. o.
- ⁵ Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora. I. kötet, Budapest, 1915. 150-151.o.
- ⁶ Ifj. Barta János: Nemesi birtok és jövedelmek Zemplén megyében a XVIII. század végén. In: Mágnások, birtokosok, címerlevelek (szerk.: Ódor Imre, Pálmány Béla, Takács Péter), Debrecen, 1997. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) 181-201. o.; Erdmann Gyula: Zemplén megye társadalmi a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. In: Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásából (A szerző 60. születésnapjára összeállította Erdész Ádám és Á. Varga László), Gyula, 2004. 135-213. o.
- ⁷ Kazinczy Ferenc Kazinczy Andrásnak. Széphalom, 1826. máj. 19. Kazinczy Ferenc levelezése, XX. kötet (kiad.: Váczy János), Budapest, 1910. (a továbbiakban: KazLev. XX.) 19. o.
- ⁸ „Széphalom ide csak egy óra, gyalog a’ réten szép sétáló, szekérútja hosszabb és rosszabb; ’s így ki és be inkábbára gyalog megyek, ’s olly erőben, hogy sehol meg nem kell pihennem, pedig Octob 27.d belépek a’ 67dikbe. Feleségem maga viszi gazdaságotat ’s házam’ terheit, mellyek bátyjának kegyetlensége miatt képzelhetetlenek.” Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak. [Sátoraljaújhely, 1825. okt. 2. Kazinczy Ferenc levelezése, XIX. kötet (kiad.: Váczy János), Budapest, 1909. (a továbbiakban: KazLev. XIX.) 419-420. o.
- ⁹ A kérdésről I. legújabbban: Soós István: A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek = Történelmi Szemle 2007. 1. szám 91-118. o.
- ¹⁰ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [Sátoraljaújhely, 1823. máj. 23. Kazinczy Ferenc levelezése. XVIII. kötet, (kiad.: Váczy János), Budapest, 1908. (a továbbiakban: KazLev. XVIII.) 341. o.
- ¹¹ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [H. n.] 1826. szept. 18. KazLev. XX. 111-112. o.
- ¹² MTA Könyvtára (a továbbiakban: MTAK) Kt. K. 609.
- ¹³ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [Sátoraljaújhely, 1823. máj. 5. KazLev. XVIII. 314-317. o.; Kazinczy Ferenc báró Wesselényi Miklósnak. Sátoraljaújhely], 1823. máj. 6. KazLev. XVIII. 318-321. o.
- ¹⁴ Bars vármegyének a királynéhoz intézett feliratát I. Kazinczy Ferenc hagyatékában: MTAK Kt. K 609.

1 tudomány és társadalom

¹⁵ A Zala megyei eseményekről I. Molnár András: Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet éve 1803–1833. Budapest, 2003. 174-191. o.

¹⁶ MTAK Kt. K 609. 137.v.

¹⁷ Kazinczy Ferenc Kazinczy Klárának. Sátoralja[újhely], 1823. jún. 2. KazLev. XVIII. 352. o.

¹⁸ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. Sátoralja[újhely] 1823. máj 23. KazLev. XVIII. 343. o.

¹⁹ Országos Széchényi Könyvtár Kt. Fol. Hung. 616.

²⁰ Bars vármegye feliratából magyar fordításban részleteket közöl: Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. I. kötet. Pest, 1868. 114-117. o.

²¹ Kazinczy Ferenc báró Wesselényi Miklósnak. [Sátoralja]újhely, 1823. máj. 6. KazLev. XVIII. 320-321. o.

²² Kazinczy Ferenc Guzmics Izidornak. [H.n.] 1826. febr. 26. KazLev. XIX. 56. o.

²³ Kazinczy Ferenc gróf Dessewffy Józsefnek. Széphalom, 1824. márc.4. KazLev. XIX. 64. o.

²⁴ Kazinczy Ferenc báró Vécsey Pálnak, [Sátoralja]újhely, 1825.aug.31. KazLev. XIX. 399. o.

²⁵ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [H.n.] 1826. szept. 18. KazLev. XX. 112. o.

²⁶ MTAK Kt. K 609. 186.v.

²⁷ MTAK Kt. K 609. 187.r.

²⁸ MTAK Kt. K 609. 187. v. – 188. r.

²⁹ Kazinczy Ferenc Döbrentei Gábornak. Széphalom, 1823. szept.5. KazLev. XVIII. 401. o.

³⁰ A rendek hivatalos álláspontja szerint ők már a közgyűlés elején leszögezték: a királyi biztos elölülését nem tartják törvényesnek, ünnepélyesen meghívni nem akarják, továbbá a törvénytelennek tartott rendeletek kapcsán korábbi végzésük mellett megmaradnak, s ezt a többi törvényhatósággal is közölni akarják. E szerint a verzió szerint Lónyay éppen akkor lépett a terembe, mikor a jegyzőkönyv felolvasása még folyt. Miután a felolvasás hirtelen abba maradt többen is követelték annak folytatását: „azon véletlen meglepetést követő tolongás és zajongás között Első Al Ispán Ő Nagyságának helyét általadni akaró minden készsége és törekedése mellett is a fő helyhez azonnal nem férhetvén, némelly közelebb lévők hallatára a Sessiót széllyelosztatottnak mondta, 's megfordulván szobájába visszatért.” A főjegyző ezután utána ment, a visszatérő Lónyay azonban jegyzőkönyvbe iktatni akarta, a történetek miatt az uralkodó személyének hatalma és személye is megsértetett, ő ezek után a felosztatott ülésben vissza nem térhet. A rendek ezt a kijelentést azonban visszautasították (MTAK Kt. K 609. 185.v.).

³¹ Max Weber: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociológiai kategóriatan. Budapest, 1987. 307-308. o. L. még Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Budapest, 1998. 92-93. o.

³² Gróf Dessewffy József Kazinczy Ferencnek. 1822. Alsó-Olysó, aug. 27. KazLev. XVIII. 139. o.

³³ Kazinczy Ferenc Guzmics Izidornak. Széphalom, 1824. júl. 14. KazLev. XIX. 160. o.

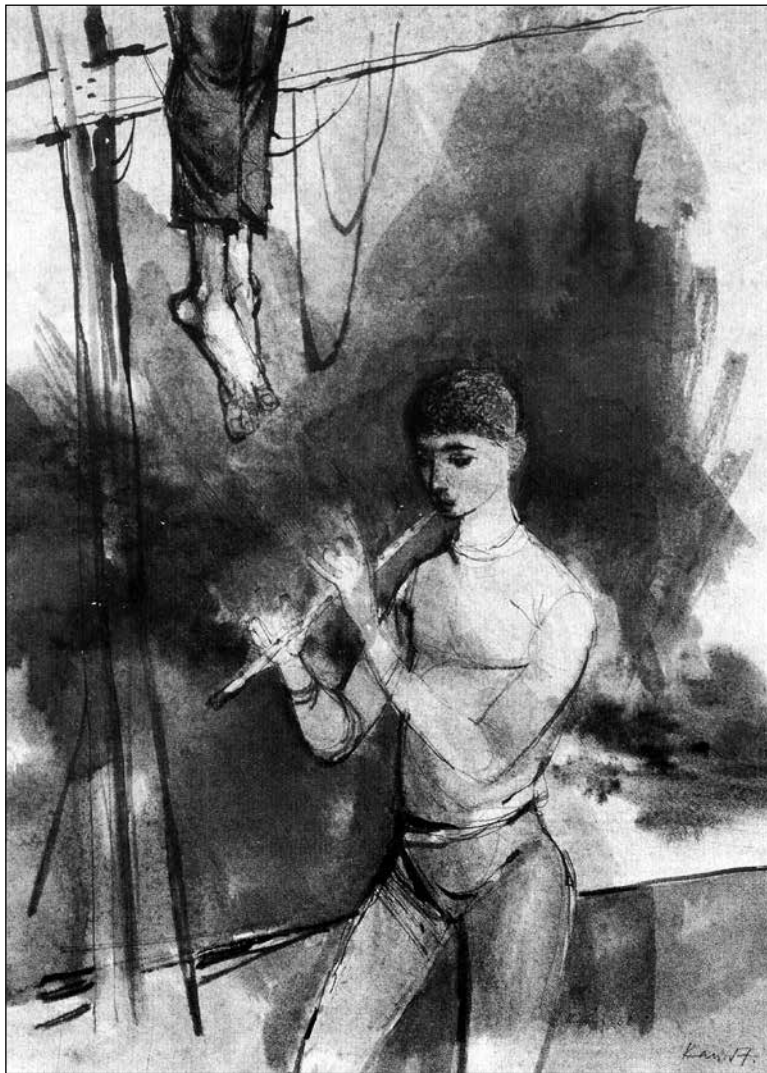
³⁴ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [H.n.] 1824. júl. 8. KazLev. XIX. 150. o.

³⁵ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. Széphalom, 1824. dec. 11. KazLev. XIX. 244. o.

³⁶ Kazinczy Ferenc gróf Dessewffy Józsefnek. Széphalom, 1824. júl. 14. KazLev. XIX. 157. o.

³⁷ Magyar Kurír 1824. II. 61–63. o.

³⁸ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak. [Sátoralja]újhely, 1825. okt. 30. KazLev. XIX. 446. o.

A furulyás, 1957, papír, lavírozott tus